

Маргарита Леонідівна КОХАНСЬКА,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до Преамбули до Конвенції з прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) [1] верховенство права є основною частиною спільної спадщини держав-учасників. Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Суд при розгляді справи керується принципом верховенства права (ч. 1 ст. 10 ЦПК України). Верховенство права у процесуальному сенсі й найбільш загальному тлумаченні передбачає право на суд, яке включає доступ до правосуддя, належне правосуддя (справедливий розгляд), правову визначеність та пов'язані з цим гарантії на виконання рішення. Отже аналіз верховенства права як самостійної категорії неможливий без його відповідних складових елементів як конвенційних вимог.

Сучасні загальносвітові проблеми ефективного судочинства вирішуються на внутрішньо-національних рівнях через різне поєднання загальних засад (принципів), що обумовлюють процесуальні засоби приватноправового та публічно-правового характеру. Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах. Таким чином, законність судового рішення слід тлумачити не формально, а у ширшому значенні через вимоги верховенства права.

У процесуальній доктрині справедливо відзначають, що процесуальне законодавство багато в чому залежить від законодавства про судоустрій, тому недоліки судочинства, що впливають з особливостей судоустрою, неможливо подолати вдосконаленням самого процесуального законодавства [3, с. 136]. Тому інституційні конвенційні принципи мають зумовлювати забезпечення здійснення ефективного судочинства з боку організації судової системи, принципів призначення суддів та побудови адміністративної роботи з розподілу справ тощо.

У різних наукових роботах виділяють два основних аспекти права на справедливий суд, що закріплюється ст. 6 Конвенції: інституційний (що відноситься скоріше до організаційних елементів: незалежність, неупередженість, компетентність суду, його формування відповідно до закону) і функціональний (безпосередньо стосується аспектів процесуальної діяльності: справедливості розгляду, публічності, процесуальна рівноправність сторін, розумний строк розгляду справи) [2, с. 18–25]. Дослідники виділяють в окрему групу елементи, що прямо названі в Конвенції та які прямо не зазначені, але вироблені практикою Суду: право на доступ до правосуддя та на виконання судових рішень, неприпустимість скасування остаточних судових рішень [4, с. 160–161; 5, с. 125].

До основних засад цивільного судочинства законом віднесено гласність та відкритість судового процесу (п. 3 ч. 3 ст. 2 ЦПК України). Ст. 6 Конвенції вимагає публічного розгляду справи та публічного проголошення рішення. Публічність розгляду справи спрямована на захист особи від невідконтрольного суспільству та заінтересованими особами здійснення судочинства та є важливим інструментом, який сприяє зміцненню довіри до судової системи [8, 32]. Встановлення взаємозв'язку публічності та гласності цивільного судочинства та відкритості інформації щодо справи з позиції відповідності останніх конвенційним вимогам є важливим з позиції предмету цього дослідження. Енциклопедичні видання та ряд науковців-правників розмежовують принцип публічності та принцип гласності судочинства. Гласність судового розгляду є відкритим розглядом справ, а публічність судочинства визнається як принцип кримінального процесу, змістом якого є зобов'язання осіб, які здійснюють кримінальне провадження, діяти в публічних (загальнодержавних) інтересах [6, с. 132, с. 747; 102, с. 48; 321, с. 180, с. 181, с. 920].

Міжнародні стандарти у сфері судочинства обумовлюють пошук на рівні національного законодавства шляхів оптимального врахування приватноправових і публічно-правових інтересів, розумного балансу між строками судового захисту та об'єктивним встановленням обставин цивільної справи [7, с. 6]. Аналіз сучасних досліджень свідчить про неоднозначність підходу до розуміння процесуальної економії та, як наслідок, до питання про її співвідношення з ідеєю концентрації процесу, швидкістю, економією матеріальних та процесуальних засобів. Сучасні наукові дослідження ефективності цивільного судочинства свідчать, що лише завдяки процесуальній активності та ініціативності суду в з'ясуванні обставин справи, поєднаній із керівництвом рухом справи та процесуальною активністю сторін, можливо досягнення ефективного процесуального результату. Зокрема О. В. Кудрявцева констатує, що втручання суду у провадження з цивільних справ є сучасною тенденцією, породженою необхідністю ефективного захисту прав, свобод, інтересів громадян, їх об'єднань тощо [9, с. 68–79].

Досягнення ефективності судочинства можливе у сукупності наступних чинників цивільного судочинства: доступність правосуддя, справедливий, своєчасний, публічний розгляд та вирішення справи незалежним та неупередженим судом, забезпечення балансу між об'єктивним встановленням обставин справи та тривалістю провадження, забезпечення правової визначеності та виконання судових рішень. Конвенційні вимоги за законодавчою та правозастосовною міжнародною практикою та практикою різних держав є необхідними та достатніми критеріями ефективності.

Грунтуючись на врахуванні сутності засад національного цивільного судочинства та конвенційних вимогах, загальним напрямком у забезпеченні його ефективності слід визнати: забезпечення рівних процесуальних

можливостей сторін, доступність правосуддя, процесуальна активність суду в доказуванні, посилення відповідальності не тільки сторін, але й суду за процес. Зважаючи на положення, згідно з якими змагальні та диспозитивні засади судочинства повинні бути збалансовані процесуальною активністю суду, важливим вектором у становленні ефективного є забезпечення взаємного контролю сторін процесу та суду. Процесуальні засоби щодо контролю суду над діями сторін набули свого розвитку, а сторін над судом – підлягають подальшій теоретичній розробці та впровадженню.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950: ратиф. законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 23.11.2018).
2. Афанасьев С. Ф. Право на справедливое судебное разбирательство и его реализация в российском гражданском судопроизводстве: моногр. / под ред. М. А. Витук. М.: Юрлитинформ, 2009. 296 с.
3. Жуйков В. М. О некоторых проблемах развития процессуального законодательства и законодательства о судостроительстве. *Журнал российского права*. 2017. № 8 (248). С. 135–150.
4. Зимненко Б. Л. Международное право и правовая система Российской Федерации. Особенная часть: курс лекций. М.: Статут, 2010. 541 с.
5. Гусаров К. В. Вплив конституційної скарги на остаточність судового рішення та вичерпання національних засобів юридичного захисту у цивільному процесі. *Вісник Національної академії правових наук*. 2017. № 1. С. 120–129.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник: А–Я / В. Б. Авер'янов, Д. С. Азаров, В. І. Акуленко та ін.; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 990 с.
7. Малюкина А. В. Принцип концентрации гражданского процесса основные теоретические положения и их реализация: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. М., 2000. 156 с.
8. Косарева Т. В. Судові виклики і повідомлення у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 20013. 209 с.
9. Кудрявцева Е. В. Гражданский процессуальный кодекс Англии (правовой статус и основы базовой концепции). *Законодательство*. 2003. № 6. С. 68–79.

Одержано 31.10.2019

УДК 347.61

Катерина Сергіївна КРАСНИК,

*аспірантка кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРАВО ОСОБИ НА СІМ'Ю ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття 4 СК України проголошує, що особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї. У випадках, передбачених ч. 2 ст. 23 СК України, сім'ю може створити особа, яка не досягла шлюбного віку. Сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку. Кожна особа має право на проживання в сім'ї. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя.

Стаття 291 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. передбачає, що фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю. Фізична особа не може бути проти її волі розлучена з сім'єю, крім випадків, встановлених законом. Фізична особа має право на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває. Ніхто не має права втручатися у сімейне життя фізичної особи, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Отже, на законодавчому рівні проголошено право особи на сім'ю.

Право особи на сім'ю було й предметом уваги з боку українських правників. Так, Р. О. Стефанчук зазначає, що право на сім'ю як особисте немайнове право включає в себе: а) право на створення сім'ї (ч. 1 ст. 4 СК України); б) право на вибір осіб, які утворюватимуть сім'ю, тобто можливість як вільного вибору партнера за шлюбом (ст. 24 СК України), так і можливість вибору батьків народжувати чи усиновлювати їм дітей і яку кількість, а також і інші повноваження; в) право на перебування в сім'ї, тобто передбачену законом можливість фізичних осіб, незалежно від віку, жити в сім'ї (ч. 3 ст. 4 СК України); г) право на повагу до сімейного життя (ч. 4 ст. 4 СК України), яке може забезпечуватись заборонаю втручання з боку інших в сімейне життя фізичної особи, крім випадків, що прямо встановлені в законі; ґ) право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї, тобто можливість усіма незабороненими законом способами підтримувати моральні, духовні, матеріальні та інші зв'язки з членами своєї сім'ї незалежно від того, де особа перебуває [1, с. 708–709].

Л. А. Ольховик розглядає право дитини на сім'ю як суб'єктивне право, що виникає з моменту народження і продовжується все життя, переходячи з категорії «право дитини на сім'ю» в категорію «право фізичної особи на сім'ю» [2, с. 12–13]. Право дитини на сім'ю включає до свого змісту права: бути членом сім'ї; бути забраним із пологового будинку та іншого закладу охорони здоров'я; проживати з сім'єю; виховуватись у сім'ї; спілкуватись з членами сім'ї;